EUROOPA
KOMISJON

Brüssel, 24.10.2024
COM(2024) 489 final

# KOMISJONI ARUANNE EUROOPA PARLAMENDILE JA NÕUKOGULE

## Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/800 (mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi) rakendamise kohta

# Sisukord


1. SISSEJUHATUS ..... 2
2. ÜLDHINNANG ..... 3
3. KONKREETSED HINNATAVAD ELEMENDID ..... 5
   - 3.1. Kohaldamisala (artikkel 2) ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetlus (artikkel 17) ..... 5
   - 3.2. Mõisted (artikkel 3) ..... 7
   - 3.3. Õigus teabele (artikkel 4) ..... 7
   - 3.4. Lapse õigus vanemliku vastutuse kandja teavitamisele (artikkel 5) ..... 8
   - 3.5. Kaitsja abi (artikkel 6) ..... 9
   - 3.6. Õigus individuaalsele hindamisele (artikkel 7) ..... 11
   - 3.7. Õigus arstlikule kontrollile (artikkel 8) ..... 12
   - 3.8. Küsitlemise audiovisuaalne salvestamine (artikkel 9) ..... 13
   - 3.9. Vabaduse võtmise piiramine (artikkel 10) ..... 13
   - 3.10. Alternatiivsed meetmed (artikkel 11) ..... 14
   - 3.11. Erikohtlemine vabaduse võtmise korral (artikkel 12) ..... 14
   - 3.12. Kriminaalasja õigeaegne ja hoolikas menetlemine (artikkel 13) ..... 15
   - 3.13. Õigus eraelu puutumatuse kaitsmisele (artikkel 14) ..... 16
   - 3.14. Lapse õigus sellele, et teda saadab menetluse käigus vanemliku vastutuse kandja (artikkel 15) ..... 16
   - 3.15. Lapse õigus viibida isiklikult kohtulikul arutelul ja sellel osaleda (artikkel 16) ..... 17
   - 3.16. Õigus õigusabile (artikkel 18) ..... 18
   - 3.17. Õiguskaitsevahendid (artikkel 19) ..... 18
   - 3.18. Koolitus (artikkel 20) ..... 19
   - 3.19. Andmete kogumine (artikkel 21) ..... 20
   - 3.20. Kulud (artikkel 22) ..... 21
   - 3.21. Ülevõtmine (artikkel 24) ..... 21
4. DIREKTIIVI ARTIKLI 6 KOHALDAMINE ..... 22
5. JÄRELDUS ..... 24

## 1. SISSEJUHATUS

Direktiivi (EL) 2016/800 (mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi)[1] (edaspidi „direktiiv“) eesmärk on kehtestada menetluslikud tagatised, millega kindlustatakse, et lapsed, st alla 18aastased isikud, kes on kriminaalmenetluses kahtlustatavad või süüdistatavad, on võimelised neid menetlusi mõistma ja jälgima ning kasutama tulemuslikult oma õigust õiglasele kohtulikule arutamisele. Samuti on selle eesmärk ära hoida korduvkuritegevust ja edendada seadusega vastuollu läinud laste sotsiaalset integreerimist.

Kõnealuses direktiivis sätestatud kaitsemeetmed põhinevad õigusel õiglasele kohtulikule arutamisele ja kaitseõigusel, mis on sätestatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta[2] artiklites 47 ja 48 koostoimes lapse õigusi käsitleva artikliga 24, milles on sätestatud põhimõte, et kõigis lastega seotud toimingutes tuleb esikohale seada lapse huvid.

Direktiiv on viies õigusakt, mis on vastu võetud vastavalt Euroopa Liidu toimimise lepingu (edaspidi „ELi toimimise leping“) artikli 82 lõike 2 punktile b, mis on õiguslik alus kriminaalmenetluses isikute õigusi reguleerivate miinimumeeskirjade vastuvõtmiseks. Seda kohaldatakse 25 liikmesriigis[3].

EL on vastu võtnud veel viis direktiivi, milles keskendutakse kahtlustatavate ja süüdistatavate õigustele:

- direktiiv õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele[4];
- direktiiv, mis käsitleb õigust saada teavet[5];
- direktiiv, mis käsitleb õigust kaitsjale ning õigust suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikutega[6];
- direktiiv, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kohtulikul arutelul,[7] ning
- tasuta õigusabi direktiiv[8].

Nende kuue menetlusõigusi käsitleva direktiiviga suurendatakse liikmesriikide vastastikkust usaldust üksteise kriminaalõigussüsteemide vastu ja parandatakse seeläbi kriminaalasjades tehtud otsuste vastastikust tunnustamist.

---

[1] ELT L 132, 21.5.2016, lk 1–20.
[2] ELT C 326, 26.10.2012, lk 391–407.
[3] Protokollide nr 21 ja 22 kohaselt ei ole direktiiv Iirimaa ja Taani jaoks siduv. Seetõttu neid käesolevas hinnangus ei käsitleta.
[4] Direktiiv 2010/64/EL õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses (ELT L 280, 26.10.2010, lk 1).
[5] Direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet (ELT L 142, 1.6.2012, lk 1).
[6] Direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega (ELT L 294, 6.11.2013, lk 1).
[7] Direktiiv (EL) 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul (ELT L 65, 11.3.2016, lk 1).
[8] Direktiiv (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses (ELT L 297, 4.11.2016, lk 1; parandus: ELT L 91, 5.4.2017, lk 40).

Euroopa Komisjon on juba avaldanud viie direktiivi rakendamisaruanded[9] kooskõlas nende õigusaktide aruandlusnõuetega. Käsitletava direktiivi artiklis 25 on samuti nõutud, et komisjon esitaks Euroopa Parlamendile ja nõukogule aruande, milles hinnatakse, millises ulatuses on liikmesriigid võtnud kõnealuse direktiivi järgimiseks vajalikke meetmeid, sealhulgas hinnangu artikli 6 kohaldamise kohta, lisades sellele vajaduse korral seadusandlikud ettepanekud.

Selleks et koguda teavet artikli 6 praktilise kohaldamise kohta ning muu hulgas ka direktiivi nende sätete rakendamise kohta, mis nõuavad pigem praktilisi rakendusmeetmeid kui õigusaktide ülevõtmist, saadeti liikmesriikidele küsimustik. 25 liikmesriigist, kus direktiivi kohaldatakse, vastas 20.

Seepärast põhineb käesolev aruanne teabel, mille liikmesriigid esitasid komisjonile direktiivi ülevõtmiseks võetud siseriiklikest meetmetest teatamise raames ning asjaomastel selgitavatel dokumentidel ja küsimustiku vastustes esitatud lisateabel, juhul kui sellist lisateavet tõepoolest esitati. Teavet on saadud ka Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti tehtud uuringutest[10] ja komisjoni rahastatud uuringutest, mille on teinud välised sidusrühmad[11].

Käesolevas aruandes loetletakse ka direktiivi sätted, mis nõuavad praktiliste rakendusmeetmete vastuvõtmist, ning antakse ülevaade liikmesriikide esitatud teabest selliste meetmete vastuvõtmise kohta.

## 2. ÜLDHINNANG

Direktiivi artikli 24 kohaselt pidid liikmesriigid jõustama direktiivi järgimiseks vajalikud õigus- ja haldusnormid 11. juuniks 2019 ning sellest viivitamata komisjonile teatama.

Kohtusüsteemide struktuuriliste erinevuste tõttu läheneti liikmesriikides direktiivi ülevõtmisele erinevalt. Võib eristada kolme üldist lähenemisviisi. **Esimene rühm liikmesriike** on vastu võtnud laste menetluslike tagatiste kohta eriõigusaktid, näiteks alaealiste üle õigusemõistmise seaduse, mis toimib kõigi kahtlustatavate ja süüdistatavate suhtes kohaldatavate kriminaalmenetluse üldnormide suhtes erinormina. **Teine rühm liikmesriike** on lisanud konkreetselt lastega seotud muudatused oma üldistesse menetlusnormidesse, st üldisesse kriminaalmenetluse seadustikku. **Kolmas rühm liikmesriike** on sätestanud lastega seotud kriminaalmenetlusi käsitlevad normid nii oma

[9] COM(2018) 857 final, COM(2018) 858 final, COM(2019) 560 final, COM(2021) 144 final ja COM(2023) 44 final.

[10] Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti uuring (2022), „Children as suspects or accused persons in criminal proceedings — procedural safeguards“ (Lapsed kahtlustatavate või süüdistatavatena kriminaalmenetlustes – menetluslikud tagatised), kättesaadav aadressil Children as suspects or accused persons in criminal proceedings — procedural safeguards |Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (europa.eu).

[11] Vt näiteks: LA Child Project, „Legal aid for children in criminal proceedings: Report on current European national frameworks“ (Õigusabi lastele kriminaalmenetluses: aruanne praeguste Euroopa riiklike raamistike kohta), kättesaadav aadressil https://lachild.eu/wp-content/uploads/2021/06/FINAL-LA-Child-European-report-EN.pdf; CLEAR-Rights Project, „Practices and gap in legal assistance systems for children in Belgium, France, Hungary, Romania and The Netherlands“ (Laste õigusabi tavad ja lüngad asjaomastes süsteemides Belgias, Prantsusmaal, Ungaris, Rumeenias ja Madalmaades), kättesaadav aadressil https://www.defenceforchildren.nl/media/6430/clear-rights_eu-review_en_fv.pdf.

üldises kriminaalmenetluse seadustikus kui ka muudes eriõigusaktides, mida kohaldatakse menetlustes, mis on algatatud kuriteona käsitatava teo toime pannud laste vastu, kusjuures selline menetlus ise ei kvalifitseeru siseriikliku õiguse kohaselt kriminaalmenetluseks. Nendes liikmesriikides kohaldatakse laste suhtes kriminaalmenetluse üldnorme üksnes erandkorras, kui tegemist on eriti raske juhtumiga või juba alates 17. eluaastast 18. eluaasta asemel. Kõigil muudel juhtudel algatatakse kuriteona käsitatava teo toime pannud laste suhtes menetlus, mida asjaomane liikmesriik ise ei tunnusta kriminaalmenetlusena. Seetõttu ei tunnista need liikmesriigid direktiivi kohaldatavust selliste menetluste suhtes. Tuginedes Euroopa Inimõiguste Kohtu väljatöötatud Engeli kriteeriumidele, mida Euroopa Kohus on oma kohtupraktikas[12] kohaldanud, võib siiski asuda seisukohale, et need menetlused kvalifitseeruvad direktiivi kohaldamisalasse kuuluvateks kriminaalmenetlusteks. Mõnes neist liikmesriikidest on selle tulemuseks olnud sisulised probleemid seoses laste suhtes kohaldatavate menetlusnormide vastavusega direktiivi nõuetele.

Nõutud tähtajaks ei olnud ülevõtmismeetmetest teatanud Bulgaaria, Küpros, Tšehhi, Saksamaa, Kreeka, Horvaatia ja Malta[13]. Seepärast algatas komisjon 2019. aasta juunis nende seitsme liikmesriigi suhtes ELi toimimise lepingu artikli 258 alusel rikkumismenetluse. Lisaks esitati Küprosele 2020. aasta mais põhjendatud arvamus ülevõtmismeetmetest teatamata jätmise tõttu. Seejärel teatasid kõik seitse liikmesriiki riiklikest ülevõtmismeetmetest.

Vastavusprobleeme tuvastati direktiivi täieliku ja/või nõuetekohase ülevõtmise suhtes kõigis liikmesriikides. Seitsmest 2019. aasta juunis liikmesriikide vastu ülevõtmismeetmetest täieliku teatamata jätmise tõttu algatatud menetlusest on praeguseks lõpetatud ainult neli menetlust: Malta, Küprose, Horvaatia ja Tšehhi vastu[14]. Ülejäänud kolmele liikmesriigile on saadetud ülevõtmismeetmetest osalise teatamata jätmise kohta täiendav ametlik kiri,[15] milles osutatakse ülevõtmisel veel esinevatele puudujääkidele. Alates 2023. aasta juulist on komisjon algatanud ülevõtmismeetmetest täieliku[16] või osalise[17] teatamata jätmise tõttu rikkumismenetluse kõigi ülejäänud 18 liikmesriigi suhtes. Kolm neist rikkumismenetlustest oli juba võimalik lõpetada[18]. Seetõttu on praegu ELi toimimise lepingu artikli 260 lõike 3 kohane rikkumismenetlus seoses direktiivi ülevõtmiseks võetud siseriiklikest meetmetest

[12] Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtuasjadest vt 8. juuni 1976. aasta otsus kohtuasjas Engel jt *vs*. Madalmaad, punktid 80–82 ja hilisem kohtupraktika; Euroopa Kohtu kohtuasjadest vt Euroopa Kohtu otsus (suurkoda), 5. juuni 2012, Bonda, C-489/10, EU:C:2012:319, punktid 37jj ning hilisem kohtupraktika.

[13] Küpros (viitenumber INFR(2019)0175); Saksamaa (viitenumber INFR(2019)0183); Tšehhi (viitenumber INFR(2019)0180); Kreeka (viitenumber INFR(2019)0191); Horvaatia (viitenumber INFR(2019)0203); Malta (viitenumber INFR(2019)0227).

[14] Küprosele esitati enne juhtumi lõpetamist veel üks põhjendatud arvamus.

[15] Saksamaa, Bulgaaria, Kreeka.

[16] Luksemburg (viitenumber INFR(2024)2002); Hispaania (viitenumber INFR(2023)2176); Itaalia (viitenumber INFR(2023)2090).

[17] Poola (viitenumber INFR(2023)2127); Rootsi (viitenumber INFR(2023)2110); Ungari (viitenumber INFR(2023)2109); Slovakkia (viitenumber INFR(2023)2108); Rumeenia (viitenumber INFR(2023)2107); Austria (viitenumber INFR(2023)2106); Madalmaad (viitenumber INFR(2023)2089); Leedu (viitenumber INFR(2023)2074); Sloveenia (viitenumber INFR(2021)2075); Eesti (viitenumber INFR(2021)2076); Läti (viitenumber INFR(2023)2124); Prantsusmaa (viitenumber INFR(2023)2125); Soome (viitenumber INFR(2023)2126); Belgia (viitenumber INFR(2023)2136); Portugal (viitenumber INFR(2023)2091).

[18] Rumeenia, Sloveenia, Leedu.

osalise teatamata jätmisega pooleli 18 liikmesriigi vastu. Tehtud on uuring ja esialgne hindamine selle kohta, kas teatatud ülevõtmismeetmed vastavad direktiivile. Samuti võtab komisjon õigel ajal vajalikud meetmed, et kõrvaldada kindlaks tehtud puudused, algatades ELi toimimise lepingu artikli 258 kohase rikkumismenetluse.

Üldiselt erinevad leitud puudused nii ulatuse kui ka laadi poolest. Eraldi tuleks esile tõsta kolme liiki vastavusprobleeme. Esimene liik on direktiivi teatavate sätetega seotud vastavusprobleemid, mida võib pidada märkimisväärseks selliste liikmesriikide suure arvu tõttu, kus on ülevõtmisel samad puudused.

Teist liiki märkimisväärseid vastavusprobleeme võib pidada eriti murettekitavaks nende mõju ulatuse tõttu, kuna asjaomastel lastel pole tegelikult enamikku või suisa ühtegi neist õigustest ja tagatistest, millele neil on direktiivi alusel õigus. Seda liiki probleemid tekivad eelkõige siis, kui liikmesriigi õigusesse võetakse ebaõigesti üle direktiivi artikkel 2, milles on sätestatud direktiivi kohaldamisala, ja direktiivi artikkel 17, mille eesmärk on tagada, et direktiivi artiklites 4, 5, 6 ja 8, artiklites 10–15 ja artiklis 18 osutatud õigusi kohaldatakse *mutatis mutandis* nende laste suhtes, kelle üleandmist taotletakse.

Kolmandat liiki vastavusprobleemid puudutavad ebapiisavat tähelepanu teatavate peamiste menetlusõiguste standardite kohaldamisala ja laadi erinevustele juhul, kui neid kohaldatakse täiskasvanud kahtlustatavate ja süüdistatavate suhtes, ning direktiivis lastele ette nähtud kohaldamisala ja laadi vahel. Direktiivi artikli 6, millega reguleeritakse kaitsja abi, ning artiklite 4 ja 5, millega reguleeritakse õigust teabele, kohaldamist mõjutab eriti see, kui võrreldes täiskasvanutega laste suhtes liikmesriikidele kehtestatud täiendavaid õiguslikke nõudeid ei tunnustata (ja seega ei ole neid üle võetud).

Selline direktiivi sätete täielikult täitmata jätmine mõjutab negatiivselt direktiivis sätestatud õiguste tulemuslikku kasutamist. Komisjon võtab ka edaspidi kõik asjakohased meetmed olukorra parandamiseks, sealhulgas algatab ELi toimimise lepingu artikli 258 ja artikli 260 lõike 3 kohaseid rikkumismenetlusi.

Sellega seoses märgitakse ka, et hiljuti tegi Euroopa Liidu Kohus (edaspidi „kohus“) direktiivi tõlgendamise kohta esimese otsuse – kohtuasjas C-603/22[19]. Kohtuasi käsitles direktiivi kohaldamist Poolas kolme (17aastase) lapse suhtes algatatud kriminaalmenetluses.

## 3. KONKREETSED HINNATAVAD ELEMENDID

### 3.1. Kohaldamisala (artikkel 2) ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetlus (artikkel 17)

**Artikli 2 lõikes 1** on kindlaks määratud direktiivi kohaldamisala: direktiivi kohaldatakse kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste suhtes kuni lõpliku otsuse tegemiseni. See tähendab, et direktiivi kohaldatakse põhimõtteliselt kohe, kui lapsest saab *de facto* kahtlustatav, näiteks juhul, kui tunnistaja või ohver on osutanud talle kui kuriteo väidetavale toimepanijale, olenemata sellest, kas ametiasutus on lapse ametliku toiminguga

[19] Kohtuotsus, 5. september 2024, kohtuasi C-603/22, M.S. jt, ECLI:EU:C:2024:685.

juba kahtlustatavaks või süüdistatavaks tunnistatud või talle on teatatud, et teda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises. Direktiivi selline eriti lai kohaldamisala on oluline seoses teatavate kaitsemeetmetega, nagu õigus eraelu puutumatusele, mida tuleks kohaldada juba enne seda, kui laps puutub otse kokku uurimisasutustega ja teda teavitatakse tema vastu suunatud kahtlustest. Samuti tuleb märkida, et kuigi mõned direktiivi sätted, näiteks kaitsja abi käsitlevad sätted, on mõeldud kohaldamiseks alles siis, kui lapsele on teatavaks tehtud, et ta on kahtlustatav või süüdistatav, ei muuda asjaolu, et pädevad asutused jätavad sellest lapsele teatamata, kehtetuks lapse õigust kasutada direktiivist tulenevaid õigusi alates hetkest, mil teda *de facto* kahtlustatavaks peetakse. Euroopa Kohus on seda õiguslikku põhjendust kinnitanud seoses direktiivi 2012/13/EL kohaldamisega ja sellega tagatakse, et kahtlustatav ei jää oma õigustest seetõttu ilma, et pädevad asutused ei ole kahtlustatavat tema staatusest menetluses teavitanud.

Rohkem kui kolmandikus liikmesriikidest ei kohaldata riiklikul tasandil siiski sama ulatusega kaitset. Mõned liikmesriigid kohaldavad direktiivi või vähemalt selle teatavaid sätteid laste suhtes alles pärast seda, kui nad on ametlikult tunnistatud kahtlustatavaks või süüdistatavaks (mõnes liikmesriigis kuulub „kostja“ määratluse alla) ametliku aktiga või on uurimisasutustega otse ühenduses, näiteks politseiküsitluse ajal. Teised kohaldavad tavapäraseid kriminaalmenetluse norme, mis ei kaitse konkreetselt lapsi juhtudel, kui lapsed on toime pannud eriti raske kuriteo või üldiselt alates 17. eluaastast. Seetõttu võib öelda, et põhimõtteliselt ei ole nendes liikmesriikides sugugi kõigil lastel direktiivis sätestatud õigusi ega tagatisi. Direktiivile vastavus on sellistel juhtudel üksnes juhuslik – kui on sarnasusi täiskasvanutele sätestatud tagatiste ja direktiivis lastele sätestatud teatavate tagatiste vahel. Üldiselt on direktiivi kohaldamisala ülevõtmisega seotud vastavusprobleemid eriti murettekitavad, kuna need võivad tegelikult jätta paljud lapsed korraga ilma kogu kaitsest, mida direktiiv pakub. Märgitakse, et paljud probleemid direktiivi konkreetsete materiaalõiguse normide ülevõtmisel on seotud direktiivi kohaldamisala ebaõige ülevõtmisega.

Nendes liikmesriikides, kus ei kohaldata laste suhtes riiklikke kaitsemeetmeid enne, kui laps on ametlikult tunnistatud kahtlustatavaks või süüdistatavaks, on samuti probleeme **artikli 2 lõike 4 ülevõtmisel.** Direktiivi artikli 2 lõikes 4 on sätestatud, et direktiivi kohaldatakse sellise lapse suhtes, keda võib näiteks esialgu pidada tunnistajaks, kuid kes annab küsitlemise ajal ütlusi, mis süüstavad teda ennast, ja kellest saab seega kahtlustatav. Sellistel juhtudel, nagu on selgitatud põhjenduses 29, tuleb küsitlemine peatada seni, kuni lapsele teatakse, et ta on kahtlustatav või süüdistatav, ning ta saab kaitsja abi. Need meetmed on vajalikud näiteks selleks, et tagada, et sellised lapsed oleksid teadlikud oma õigusest ennast mitte süüstada ja õigusest vaikida ning et nad saaksid neid õigusi tõhusalt kasutada.

Kooskõlas **artikli 2 lõikega 2** kohaldatakse direktiivi ka nende laste suhtes, kes on vahistatud teise liikmesriigi väljaandmistaotluse, näiteks Euroopa vahistamismääruse alusel, alates nende vahistamisest vahistamismäärust täitvas liikmesriigis. Direktiivi kohaldamisala laiendamist selgitatakse üksikasjalikumalt direktiivi **artiklis 17**, milles täpsustatakse need õigused ja tagatised, mida tuleks kohaldada võrdselt kõigi laste suhtes, kes on kahtlustatavad või süüdistatavad, olenemata sellest, kas nad ootavad väljaandmist või mitte.

Enam kui kolmandik kõigist liikmesriikidest ei ole artikli 2 lõiget 2 sõnaselgelt üle võtnud ega seega laiendanud mõningaid artiklis 17 sätestatud vajalikke õigusi, nagu üleandmist ootava lapse õigus, et teda saadaks vanemliku vastutuse kandja.

**Artikli 2 lõike 3** kohaselt kohaldatakse enamikku direktiivi õigusi ka laste suhtes, kes saavad nende suhtes algatatud kriminaalmenetluse käigus täisealiseks, kui pädevad asutused leiavad, et see oleks juhtumi kõiki asjaolusid, sealhulgas asjaomase isiku küpsust ja haavatavust, arvesse võttes asjakohane. Alates hetkest, mil noor saab 21aastaseks, võivad liikmesriigid otsustada direktiivi mitte kohaldada, isegi kui menetlus on veel pooleli. Selle sätte puhul on vastavusprobleeme leitud märkimisväärses arvus liikmesriikides.

Mõnes liikmesriigis on pädevus määrata karistus muul asutusel peale kriminaalasjades pädeva kohtu või ei ole vabadusekaotust võimalik määrata karistuseks vähem tähtsa süüteo eest, näiteks kui see seisneb liikluseeskirja rikkumises, mis võidakse tuvastada liikluskontroll käigus. **Artikli 2 lõikes 6** on sätestatud, et sellistel juhtudel, kui tegemist on vähem tähtsate süütegudega ja süütegudega, mille eest ei saa karistusena määrata vabadusekaotust, kohaldatakse direktiivi üksnes kriminaalasjades pädevas kohtus toimuva menetluse suhtes ja juhul, kui lapselt on võetud vabadus.

Märkimisväärne hulk liikmesriike ei ole siiski teinud vahet selle järgi, kas vähem tähtsate süütegude menetlused toimuvad kriminaalasjades pädevates kohtutes või muudes asutustes, või ei ole nad taganud direktiivist tulenevaid õigusi, kui vabadusekaotust saab määrata karistusena konkreetse vähem tähtsa süüteo eest. Nad ei laienda riiklikke kaitsemeetmeid lastele, keda kahtlustatakse või süüdistatakse vähem tähtsates süütegudes.

### 3.2. Mõisted (artikkel 3)

Direktiivi **artiklis 3** on määratletud põhimõisted, nagu „laps“, „vanemliku vastutuse kandja“ ja „vanemlik vastutus“. Samuti on selles sätestatud, et kui ei ole kindel, kas isik on saanud 18aastaseks, loetakse see isik lapseks. Seda nõuet ei ole kolmandik liikmesriikidest kriminaalmenetluses sõnaselgelt üle võtnud.

### 3.3. Õigus teabele (artikkel 4)

**Artikli 4 lõikes 1** on sätestatud, millist teavet peab kuriteos kahtlustatav või süüdistatav laps saama ja millal see teave tuleb esitada. Lisaks direktiivi 2012/13/EL kohastele õigustele tuleks lapsi seega viivitamata teavitada menetluse käigu üldistest aspektidest, näiteks menetluse järgmistest etappidest. Peaaegu pooltel liikmesriikidel puuduvad selle kohta sõnaselged sätted.

Viivitamata tuleb esitada lisateave õigusabi ja muude direktiivi artiklites 5, 6, 14 ja artikli 15 lõikes 4 sätestatud õiguste kohta, mida saab ja tuleks kasutada alates menetluse varasest etapist. Teave õiguse kohta individuaalsele hindamisele ning artiklites 8, 10, 11, artikli 15 lõikes 1 ning artiklites 16 ja 19 sätestatud ja olenevalt õigussüsteemist eri ajal kohaldavate õiguste kohta, tuleks anda kõige varasemas asjakohases etapis. Lisaks sellele on teavet, mis tuleb esitada vabaduse võtmise ajal, nimelt teave õiguse kohta erikohtlemisele vabaduse võtmise ajal, nagu on ette nähtud direktiivi artiklis 12.

Üldiselt on väga vähe neid liikmesriike, kes nõuavad oma pädevatelt asutustelt direktiivis osutatud menetluse eri etappides kogu nõutava teabe järkjärgulist esitamist. Enamikus liikmesriikides on esitatava teabe ulatus piiratum või antakse kogu teave kohaldatavate menetlusõiguste ja kaitsemeetmete kohta korraga. Kui kogu teave esitatakse korraga, võib selle vastuvõtmine osutuda lapsele ülejõukäivaks. Direktiivis ette nähtud teabe järkjärgulise

esitamise peamine eesmärk on tagada, et lapsed saaksid olulist teavet konkreetsete õiguste kohta täiel määral kasutada just siis, kui neid õigusi on võimalik kohaldada või need on asjakohased.

Paljud liikmesriigid ei nõua sõnaselgelt, et pädevad asutused esitaksid lastele teavet lihtsas ja mõistetavas sõnastuses, nagu on nõutud **artikli 4 lõikes 2**. Teised ei ole ametlikult kehtestanud **lõikes 3** nõutud spetsiaalselt kohandatud laste õiguste deklaratsiooni, mis sisaldaks viidet kõigile direktiivis sätestatud õigustele, nagu need on liikmesriigi õigusesse üle võetud.

Sellega seoses on oluline märkida, et kui liikmesriikidele selle kohta küsimus esitati, märkisid mõned neist, et on koostatud spetsiaalsed laste õiguste deklaratsioonid ja neid kasutatakse praktikas, kuid asjaomast kohustust ei ole liikmesriigi õigusesse üle võetud, mis kujutab endast vastavusprobleemi.

### 3.4. Lapse õigus vanemliku vastutuse kandja teavitamisele (artikkel 5)

Nagu tuletatakse meelde direktiivi põhjenduses 22, peaksid liikmesriigid teavitama vanemliku vastutuse kandjat või kandjaid (põhimõtteliselt loetakse mõlemad vanemad vanemliku vastutuse kandjateks) lapse menetlusõigustest. Teave tuleks esitada võimalikult kiiresti ja see peaks olema nii üksikasjalik kui vaja, et tagada õiglane menetlus ja võimaldada vanemliku vastutuse kandja(te)l last tema õiguste tõhusal kasutamisel toetada. See põhimõte on sätestatud direktiivi **artikli 5 lõikes 1**, kuid enamik liikmesriike ei ole seda direktiivile vastavalt üle võtnud.

Mõned liikmesriigid ei ole eristanud kohustust teavitada vanemliku vastutuse kandjat (kandjaid) direktiivi kohastest lapse õigustest ja kohustust teavitada neid sellest, et lapselt on võetud vabadus. Viimatinimetatud kohustus on sätestatud direktiivi 2013/48/EL artikli 5 lõikes 2, mitte kõnealuses direktiivis. Siiski esineb ka kaudseid vastavusprobleeme. Need on seotud lapse õigust teabele käsitleva artikli 4 ebaõige ülevõtmisega, kuna mõnes liikmesriigis, nagu eespool märgitud, ei nõuta liikmesriigi õiguses, et lapsele antaks kogu teave, mis kooskõlas direktiiviga tuleks anda. Vanemliku vastutuse kandja(te)le või mõnele teisele lapse nimetatud sobivale täiskasvanule, kelle pädev asutus on **artikli 5 lõike 2** kohaselt heaks kiitnud, nõutakse üldjuhul ainult sama (ebapiisava) teabe andmist nagu lapsele. Seetõttu tekib paljudes liikmesriikides kaudne vastavusprobleem.

Kokku **21** liikmesriigis on leitud teise sobiva täiskasvanu nimetamist ja teavitamist puudutava artikli 5 lõike 2 ülevõtmisel vastavusprobleeme. Lisaks vastavusprobleemidele, mis on seotud artikliga 4, on probleeme muu hulgas sellega, et ühest küljest ei ole täpselt üle võetud täpselt piiritletud põhjusi käsitlevat sätet teha erand vanemliku vastutuse kandja(te) esmasest õigusest saada teavet, või teisest küljest sellega, et mõnd teist lapse nimetatud sobivat täiskasvanut ei tunnustata menetlusõiguste ja privileegide osas võrdväärsena vanemliku vastutuse kandjaga.

Neist esimesel on puutepunkte ka vastavusprobleemidega, mis on ülevõtmisel ilmnenud direktiivi **artikli 5 lõikega 3**, milles on ette nähtud menetlus, mida tuleb järgida juhul, kui vanemliku vastutuse kandja(te)le teabe esitamata jätmise asjaolud ära langevad.

### 3.5. Kaitsja abi (artikkel 6)

**Artikli 6 lõikes 1** on meelde tuletatud ja tugevdatud direktiivis 2013/48/EL sätestatud õigust kaitsjale. Kuigi praegu on direktiivi 2013/48/EL ebaõige ülevõtmise asjus liikmesriikide suhtes pooleli **üheksa** rikkumismenetlust,[20] ei ole tuvastatud, et ükski kõnealuse direktiivi ülevõtmiseks võetud meetmetest seda õigust riivaks. Sellegipoolest ei vasta liikmesriikide teatatud ülevõtmismeetmed paljudel juhtudel direktiivi nõuetele, mis on sätestatud artikli 6 järgmistes lõigetes.

**Artikli 6 lõikes 2** on kehtestatud liikmesriikidele üldine kohustus tagada, et lapsi abistab kaitsja viisil, mis võimaldab neil tõhusalt kasutada oma kaitseõigust. Kaitsja abi tuleb selles kontekstis mõista kui õigusabi ja esindamist kaitsja poolt kriminaalmenetluse ajal. Kui laps või vanemliku vastutuse kandja ei ole ise kaitsjat määranud, peavad seda tegema pädevad asutused.

Üksikasjalikud menetlusnõuded, mille eesmärk on tagada, et kaitsja abi oleks tagatud viisil, mis võimaldab tõhusalt kasutada kaitseõigust, on sätestatud lõigetes 3–8. Paljudes liikmesriikides ei vasta nende ülevõtmine direktiivile (nagu on üksikasjalikumalt kirjeldatud allpool). Seega ei ole enamiku liikmesriikide õigussüsteemis kõigis olukordades üldiselt tagatud ka vastavus artikli 6 lõikes 2 sätestatud üldpõhimõttele.

Näiteks ei ole enam kui pooled liikmesriigid täielikult üle võtnud **artikli 6 lõiget 3**, mille kohaselt nad peavad tagama, et kaitsja aitab last ilma põhjendamatu viivituseta niipea, kui lapsele on teatatud, et ta on kahtlustatav või süüdistatav. Direktiivis on nimetatud neli võimalikku varaseimat menetlusetappi, milles õigusabi tuleks anda.

Mõnes neist direktiivi sätteid mittejärgivatest liikmesriikidest ei ole õigusabi tagatud isegi siis, kui laps on uurimises selgelt juba kahtlustatav, kuid teda ei ole veel kahtlustatavaks nimetatud, sest konkreetses õigussüsteemis puudub kahtlustatava mõiste. See on seotud direktiivi kohaldamisala ebaõige ülevõtmisega[21]. Põhjendamatu viivituseta õigusabi ei ole kõikidel juhtudel tagatud ka nendes liikmesriikides, kus lapse vastu algatatud menetluse suhtes kohalduvad üldised, mitte lastele kohandatud kriminaalmenetlusnormid. Mõnes liikmesriigis on siiski võimalik tagada, et lapsele määratakse kaitsja, kuid puudub õiguskindlus selle kohta, kas kaitsja peab viibima lapse juures ja teda tõhusalt abistama direktiivis sätestatud konkreetsete toimingute ajal, ilma et laps peaks taotlema tema kohalolekut/osalemist. Mõnes õigussüsteemis on kaitsjal õigus otsustada, kas ta kohalolek on vajalik, ja seetõttu võib ta kohalviibimisest keelduda, samas kui direktiivis on sätestatud, et lapsel on õigus kaitsjale. Sarnased vastavusprobleemid mõjutavad **artikli 6 lõike 4** ülevõtmist; selles lõikes on sätestatud, et osana kaitsja osutatavast abist peavad liikmesriigid tagama, et lastel on õigus kaitsjaga enne küsitlemist privaatselt kohtuda. Samuti tuleb tagada, et kaitsja on kohal ja saab tulemuslikult osaleda küsitlemisel ning et ta abistab last vähemalt teatavates direktiivis sätestatud uurimis- või tõendite kogumise toimingutes. Paljudes liikmesriikides ei ole kaitsja kohalolek ja aktiivne abi alati kõigis sellistes olukordades nõutav. Mõned liikmesriigid ei võimalda näiteks enne küsitlemist kaitsjaga isiklikult kohtuda.

[20] Tšehhi (INFR(2021)2107), Itaalia (INFR(2023)2006), Madalmaad (INFR(2023)2007), Slovakkia (INFR(2023)2008), Sloveenia (INFR(2023)2010), Poola (INFR(2024)2073), Bulgaaria (INFR(2024)2003), Eesti (INFR(2021)2135), Ungari (INFR(2021)2137).
[21] Vt punkt 3.1.

**Artikli 6 lõige 5** tagab, et lapse ja tema kaitsja mis tahes vormis suhtlus, nagu kohtumised, kirjavahetus või telefoni teel suhtlemine, on konfidentsiaalne. Kuid mitte kõik liikmesriigid ei laienda konfidentsiaalsuse ulatust sõnaselgelt iga liiki suhtlusele.

Õigus kaitsja abile ei ole siiski absoluutne. Direktiivis on ette nähtud kaks põhjust, mis võimaldavad teha erandi kaitsja abi nõudest: üks põhineb proportsionaalsuse põhimõttel (artikli 6 lõige 6) ning teine põhineb erandlikul ja ajutisel vajadusel (artikli 6 lõige 8).

Kui see on kooskõlas õigusega õiglasele kohtulikule arutamisele, võivad liikmesriigid seega teha **artikli 6 lõike 6** kohaselt erandi kaitsja abi tagamise kohustusest, kui see ei oleks juhtumi asjaolusid arvestades proportsionaalne. Proportsionaalsuse kaalutlustel tehtav erand nõuab seega juhtumipõhist hindamist, mille puhul tuleb muu hulgas arvesse võtta väidetava kuriteo raskust, juhtumi keerukust ja meetmeid, mida võib sellise kuriteo korral võtta. Lapse parimad huvid peavad alati olema esikohal ning nii siis, kui laps tuuakse pädeva kohtu või kohtuniku ette, et otsustada kinnipidamise üle, kui ka kinnipidamise ajal peab teda abistama kaitsja. Oluline on see, et vabadusekaotust ei tohi määrata kriminaalkaristusena ka juhul, kui kaitsja abi puudumine on mõjutanud lapse õigust end tõhusalt kaitsta.

Enamik liikmesriike on seda võimalust mingis vormis kasutanud, kuid mitte tingimata täielikus kooskõlas direktiiviga. Näiteks ei ole paljud liikmesriigid piiranud proportsionaalsusel põhineva erandi asjaolusid samavõrra nagu direktiivis. Eelkõige ei nõua mõned liikmesriigid tegelikku juhtumipõhist hindamist, millega võetaks arvesse kõiki juhtumi asjaolusid. Selle asemel kasutavad nad erandi tegemise võimalust, mis põhineb üksnes üldistel kriteeriumidel, nagu süüteo raskus. See ei ole lapse parimate huvide tagamiseks piisav, kuna võib esineda lapse erilise haavatavuse või küpsusega seotud asjaolusid, mis mõjutavad lapse võimet menetlust õigesti mõista ja selles osaleda, ning need asjaolud räägiks seega kaitsja abist tehtava erandi vastu, isegi kui on täidetud teatavad üldised kriteeriumid.

Samuti ei tohi liikmesriigid teha erandeid kaitsja abi tagamisest üksnes seetõttu, et kaitsja ei ilmu õigeks ajaks konkreetse uurimis- või tõendite kogumise toimingu juurde, näiteks küsitlemisele, kui tuleb tavaliselt tagada abi. Direktiivi **artikli 6 lõikes 7** on sätestatud, et sellistel juhtudel lükkavad pädevad asutused toimingu mõistliku ajavahemiku võrra edasi, et oodata ära kaitsja saabumine. Kui laps ei ole kaitsjat nimetanud, peaksid ametiasutused toimingu edasi lükkama, kuni nad on lapsele kaitsja leidnud.

Nagu juba lõigete 3 ja 4 üle peetud arutelus märgitud, ei nõua mõned liikmesriigid tingimata, et last abistaks kõikidel direktiivis sätestatud juhtudel kaitsja. See mõjutab ka artikli 6 lõike 7 ülevõtmist.

Mis puudutab vajadusepõhiseid ajutisi erandeid nõudest tagada kaitsja abi, siis võimaldab **artikli 6 lõige 8** direktiivis sätestatud kaalukatel põhjustel teha liikmesriikidel erandlikel asjaoludel ja ainult kohtueelses etapis ajutiselt uurimis- või tõendite kogumise toiminguid ilma kaitsjata. See hõlmab näiteks kiireloomulist vajadust hoida ära tõsiseid negatiivseid tagajärgi isiku elule, vabadusele või kehalisele puutumatusele või koguda raske kuriteo kohta olulisi tõendeid. Võttes arvesse lapse parimaid huve võib sellist erandit kohaldada loomulikult üksnes juhul, kui konkreetse juhtumi konkreetsete asjaolude, sealhulgas lapse võimaliku haavatavuse hindamine, seda õigustab. Oluline on see, et otsuse sellise erandi kohaldamise kohta peab tegema õigusasutus või selle peab saama lasta kohtus läbi vaadata.

Suur enamik liikmesriike on sellise erandi ette näinud, kuid mitte tingimata täielikus kooskõlas direktiiviga. Mõned on näinud ette ulatuslikumad põhjused ajutise erandi tegemiseks või ei võta arvesse direktiiviga kehtestatud kiireloomulisuse nõuet. See on problemaatiline, sest sellised erandid kaitsja abist võivad alati kahjustada lapse kaitseõiguse tõhusat kasutamist ja neid tuleks kohaldada üksnes rangete piirangutega. Eelkõige võivad lapsed end tahtmatult süüstada, kas seetõttu, et nad ei ole täielikult mõistnud oma õigust vaikida ja ennast mitte süüstada, või seetõttu, et nad tunnevad end hirmutatuma ja survestatuna küsimustele vastama.

### 3.6. Õigus individuaalsele hindamisele (artikkel 7)

Laste vastu algatatud kriminaalmenetlustes on äärmiselt oluline, et lapsi hinnataks individuaalselt, et teha kindlaks nende konkreetsed vajadused kaitse, hariduse, koolituse ja ühiskonda lõimumise vallas. See on sätestatud **artikli 7 lõigetes 1 ja 2**. Nagu on täpsustatud lõikes 2, tuleb individuaalsel hindamisel eelkõige arvesse võtta lapse isiksust ja küpsust, tema majanduslikku, sotsiaalset ja perekondlikku tausta ning konkreetseid haavatavusi, nagu õpi- või suhtlemisraskusi.

Hindamise tulemusi ei tohiks kunagi kasutada mitteametlike kontekstipõhiste tõenditena laste vastu, vaid neid tuleks kasutada üksnes selleks, et teha kooskõlas **artikli 7 lõikega 4** kindlaks, kas ja millises ulatuses nad vajavad kriminaalmenetluses erimeetmeid, milline on nende kriminaalvastutuse ulatus ja konkreetse karistuse või haridusmeetme asjakohasus.

Individuaalsete hindamiste läbiviimist ja nende eesmärki käsitlevad õigusnormid ei vasta vähemalt pooltes liikmesriikides direktiivile. Mis puudutab õigust individuaalsele hindamisele ja selle isikulise kohaldamisala ülevõtmist, siis tekib vastavusprobleem neis liikmesriikides, kes ei nõua, et kõiki lapsi, näiteks üle 17aastaseid lapsi hinnataks individuaalselt, või ei näe ette individuaalset hindamist igat liiki juhtumite puhul, nagu näiteks need, kus menetlust reguleerivad lapsi käsitlevate erinormide asemel kriminaalmenetluse üldnormid. See on seotud direktiivi kohaldamisala ebaõige ülevõtmisega[22]. Lisaks sellele on individuaalne hindamine mõnes liikmesriigis enamasti vabatahtlik, mitte kohustuslik, ja see tehakse prokuratuuri äranägemisel. Sellistel juhtudel puudub õiguskindlus, et individuaalne hindamine direktiiviga ette nähtud juhtudel alati toimub, seda ka juhul, kui mittesiduvate suunistega kutsutakse prokuröre üles järgima direktiivi põhimõtteid. Lisaks on mõnes liikmesriigis tehtava hindamise sisuline ulatus piiratum, kui on direktiiviga ette nähtud. Sageli ei reguleerita ka seda, kuidas kogutakse kogu vajalikku ja asjakohast teavet juhul, kui teised asjaomased asutused, näiteks lastekaitseteenistused ei ole seda juba teinud.

Liikmesriigid ei ole oma õiguses sageli kehtestanud sõnaselgeid sätteid individuaalse hindamise eesmärgi ja selle rolli kohta kriminaalmenetluses otsuste tegemisel. Kui liikmesriigi õiguses on eesmärk sätestatud, piirdub see enamasti karistuse määramise otsustest teavitamisega. Kui individuaalse hindamise tulemusi ei võeta arvesse kõigis peamistes otsustes, mis mõjutavad last kogu menetluse vältel, piirab see oluliselt sellise hindamise rolli põhilise vahendina, millega tagada, et menetlus on lapsesõbralik ja juhindub lapse parimatest huvidest.

[22] Vt punkt 3.1.

Tagamaks, et individuaalse hindamise tulemusi saab praktikas arvesse võtta juba kohtueelses etapis lapse kohta oluliste otsuste tegemisel, on **lõikes 5** sätestatud, et hindamine tuleks läbi viia menetluse varaseimas sobivas etapis ja **lõiget 6** arvesse võttes hiljemalt enne ametliku süüdistuse esitamist. Hinnangu võib alles kohtuistungi alguses esitada ainult erandlikel asjaoludel, näiteks juhul, kui laps peetakse kinni ja ta individuaalse hindamisaruande ootamine pikendaks eelvangistust tarbetult. Põhjenduses 38 on selgitatud, et kui individuaalne hindamine on valmis, tuleks enne individuaalset hindamist võetud meetmete või tehtud otsuste asjakohasust ja tõhusust uuesti kaaluda.

Kuigi enamik liikmesriike näeb ette, et individuaalne hindamine peab olema kättesaadav hiljemalt enne süüdistuse esitamist või vähemalt kohtuistungil ülekuulamise alguseks, ei täpsustata enamikus ülevõtmismeetmetes seda varaseimat sobivat aega.

Isegi kui individuaalne hindamine toimub võimalikult varases sobivas etapis, ei pruugi see olla kvaliteetne, sest väga vähesed liikmesriigid nõuavad sõnaselgelt, et laps ja vajaduse korral tema vanemliku vastutuse kandja(d) oleksid hindamisse aktiivselt kaasatud või et hindamist menetluse käigus uuendataks, kui selleks on põhjust, nagu on nõutud **artikli 7 lõigetes 7 ja 8**. Lisaks ei ole mõnes liikmesriigis tulemuslikult reguleeritud see, kes ja millistest allikatest vajalikku/asjakohast teavet kogub juhul, kui teave lapse ja tema olukorra kohta ei ole teistelt asjaomastelt asutustelt, näiteks lastekaitseteenistustelt juba hõlpsasti kättesaadav. See mõjutab seda, kas kõnealuses liikmesriigis täidetakse nõuet, mille kohaselt peavad individuaalsed hindamised läbi viima kvalifitseeritud töötajad, järgides võimaluse korral multidistsiplinaarset lähenemisviisi. **Artikli 7 lõike 9** kohaselt võivad liikmesriigid teha individuaalse hindamise kohustusest erandi, kui see on kooskõlas lapse parimate huvidega ja põhjendatud, võttes arvesse juhtumi konkreetseid asjaolusid, näiteks seda, kas last on hiljuti juba individuaalselt hinnatud või mitte. Kuigi enamik liikmesriike, kes on otsustanud selle erandi sätestada, on teinud seda direktiivile vastavalt, ei nõua mõned neist oma õiguses juhtumipõhist hindamist selle kohaldamiseks.

### 3.7. Õigus arstlikule kontrollile (artikkel 8)

Selleks et kaitsta vabaduse kaotanud lapse tervist ja isikupuutumatust, peavad liikmesriigid direktiivi **artikli 8 lõike 1** kohaselt tagama, et sellistel lastel on õigus põhjendamatu viivituseta professionaalsele ja minimaalselt invasiivsele arstlikule kontrollile, mis viiakse läbi kooskõlas lõikega 3 kas pädevate asutuste või lapse, tema kaitsja või vanemliku vastutuse kandja(te) algatusel ning mis dokumenteeritakse kirjalikult (vt **lõige 4**) ja mida vajaduse korral ajakohastatakse (vt **lõige 5**). Sellise kontrolli eesmärk on hinnata lapse üldist vaimset ja füüsilist seisundit ning eelkõige, nagu on täpsustatud **lõikes 2**, kas last saab küsitleda, kas ta on võimeline osalema muudes uurimis- või tõendite kogumise toimingutes või mis tahes abinõudes, mida lapse suhtes on võetud või kavatsetakse võtta, näiteks pikaajaline vabaduse võtmine eelvangistuses. Arstlik kontroll on vajalik ka selleks, et teha kindlaks, kas tuleb osutada arstiabi (vt **lõige 4**).

Kuigi kõik liikmesriigid näevad ette võimaluse mingis vormis arstlikuks kontrolliks, kui lastelt on politsei poolt kinnipidamise või eelvangistuses viibimise ajal võetud vabadus, ei ole alati nõutud, et seda kontrolli tehtaks põhjendamatu viivituseta.

Paljudes õigussüsteemides ei ole ka sõnaselgelt ette nähtud, et arstliku kontrolli tulemusi tuleb arvesse võtta selle teha kindlaks tegemisel, kas lapse suhtes on võimalik kohaldada

teatavaid menetlus- või sunnitoiminguid. Sageli on pädevate uurimisasutuste otsustada, kas paluda sel eesmärgil ravidokumente, kuigi see ei ole direktiiviga vastavuses.

### 3.8. Küsitlemise audiovisuaalne salvestamine (artikkel 9)

Lapsed, kes on kriminaalmenetluses süüdistatavad või kahtlustatavad, ei ole alati võimelised mõistma küsitlemise sisu. Selleks et tagada selliste laste piisav kaitse, tuleb laste küsitlemine politsei või muude õiguskaitseasutuste poolt kriminaalmenetluse ajal audiovisuaalselt salvestada, kui see on konkreetsel juhul proportsionaalne, nagu sätestatud **artikli 9 lõikes 1**. Küsitlemise eest vastutavad pädevad asutused peaksid eelkõige arvesse võtma seda, kas kaitsja viibib kohal või mitte ja kas lapselt on võetud vabadus või mitte, ning tagama, et alati seatakse esikohale lapse parimad huvid.

Kui siseriiklikus õiguses on selline salvestamine ette nähtud üksnes teatud üldiste kriteeriumide alusel ega nõua juhtumi konkreetsete asjaolude arvessevõtmist, näiteks seda, kas lapsel on intellekti- või psühhosotsiaalne puue, mille korral audiovisuaalne salvestamine võiks olla asjakohane, on kaheldav, kas ülevõtmine on direktiiviga vastavuses. Ebapiisav tehniline taristu ei ole piisav põhjus direktiivis sätestatud audiovisuaalse salvestamise normidest erandite tegemiseks. Süsteemset investeeringute puudumist asjakohasesse tehnilisse taristusse ei saa pidada erandlikuks ületamatuks tehniliseks probleemiks, mis õigustaks erandit direktiivi audiovisuaalse salvestamise normidest. Üldiselt on täheldatud selliseid probleeme artikli 9 ülevõtmisel kahes kolmandikus liikmesriikidest.

### 3.9. Vabaduse võtmise piiramine (artikkel 10)

Lapsed on neilt vabaduse võtmisel eriti haavatavas olukorras, eelkõige politsei poolt kinnipidamise või eelvangistuses viibimise ajal. Vabaduse võtmine võib kahjustada nende füüsilist, vaimset ja sotsiaalset arengut ning nende edukat taasintegreerimist ühiskonda. Direktiiviga kehtestatakse seega kaks peamist põhimõtet, mida pädevad asutused peavad vabaduse võtmise korral järgima.

Esimene põhimõte on, et lapselt vabaduse võtmine menetluse mis tahes etapis peab piirduma võimalikult lühikese ajaga ning nõuetekohaselt tuleb võtta arvesse lapse vanust ja individuaalset olukorda ning kriminaalasja konkreetseid asjaolusid (**artikli 10 lõige 1**). Teine põhimõte on, et vabaduse võtmine, eelkõige kinnipidamine, peab alati olema viimane abinõu ning et eelvangistuse määramise otsused peavad põhinema põhjendatud otsusel, mis tehakse põhjendamatu viivituseta ja mille suhtes kohaldatakse mõistlike ajavahemike järel kohtulikku kontrolli (**artikli 10 lõige 2**).

Rohkem kui kolmandik kõigist liikmesriikidest ei ole esimest või teist põhimõtet üle võtnud täielikus kooskõlas direktiiviga. Siinkohal on oma osa korduvatel vastavusprobleemidel, sealhulgas direktiivi kohaldamisala[23] ebaõigel ülevõtmisel ja paljude liikmesriikide õigusaktides sellise üldise selge õigusliku nõude puudumisel, mis näeks ette, et pädev asutus peab viima läbi põhjaliku juhtumipõhise hindamise, milles võetakse arvesse lapse ja juhtumi

[23] Vt punkt 3.1.

konkreetseid asjaolusid, eelkõige selleks, et teha kindlaks alternatiivsete meetmete võimalik sobivus[24].

### 3.10. Alternatiivsed meetmed (artikkel 11)

Direktiivi **artikli 11** kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et võimaluse korral kohaldatakse laste suhtes vahi all pidamisele alternatiivseid meetmeid, selle asemel et võtta neilt vabadus. Sellised alternatiivsed meetmed võivad hõlmata keeldu lapsel teatavates kohtades viibida, kohustust elada teatavas kohas, piiranguid suhtlemisel teatavate isikutega, kohustust teavitada pädevaid asutusi, osalemist haridusprogrammides või tingimusel, et laps sellega nõus on, osalemist teraapia või sõltuvusravi programmides (vt põhjendus 46).

Enamik liikmesriike näeb ette sellised alternatiivsed meetmed, kuid meetmete liigid on liikmesriigiti ja liikmesriikides isegi piirkonniti erinevad. Ainult üksikud liikmesriigid ei taga oma õiguses rohkem kui ühe alternatiivse meetme kättesaadavust või ei taga alternatiive kõigile lastele.

Tuleb märkida, et direktiivis räägitakse alternatiivsetest meetmetest mitmuses, mis tähendab, et arvestades paljusid võimalikke meetmeid mille vahel liikmesriigid võivad põhimõtteliselt valida, peaks seaduse kohaselt olema võimalik kasutada rohkem kui ühte võimalikku alternatiivset meedet. Põhiraskus selle tagamisel, et lapsed saaksid alternatiivsete meetmete kohaldamisest tegelikult kasu, lasub kohtupraktikal, mille tulemused on liikmesriigiti erinevad.

### 3.11. Erikohtlemine vabaduse võtmise korral (artikkel 12)

Direktiivi **artikli 12 lõike 1** kohaselt tuleb kinnipeetavaid lapsi hoida täiskasvanutest lahus, välja arvatud juhul, kui see ei ole lapse parimates huvides. **Artikli 12 lõikes 2** on samuti nõutud, et politsei poolt kinnipeetud lapsi hoitakse täiskasvanutest lahus, välja arvatud juhul, kui see ei ole lapse parimates huvides või kui seda ei ole erakorralistel asjaoludel võimalik teha. Viimati nimetatud erand võib tulla kõne alla hõredalt asustatud piirkondades, kus politseijaoskondades ei ole eraldi ruume laste hoidmiseks, kuna lastega seotud juhtumeid on väga vähe. Sellisel juhul tuleb lapsi siiski hoida koos täiskasvanutega viisil, mis on kooskõlas lapse parimate huvidega.

Neid põhimõtteid ei ole umbes kolmandiku liikmesriikide õiguses täielikult järgitud. Siinkohal tuleb märkida, et erandi tegemise võimaluse suhtes erinevad politsei poolt kinnipidamist reguleerivad normid eelvangistuses viibimist reguleerivatest normidest. Eelvangistuse puhul on direktiivis nõutud, et lapsi võib koos täiskasvanutega majutada ainult siis, kui lapse parimates huvides on mitte hoida neid täiskasvanutest eraldi. Struktuursed probleemid kinnipidamistaristu kohandamisel ei ole piisav põhjendus sellest reeglist erandi tegemiseks.

On ka mitmeid juhtumeid, kus liikmesriikide püüdlused võtta üle **artikli 12 lõiked 3 ja 4** nõrgendasid vastavust lapse põhimõttelisele õigusele, et teda hoitaks eraldi täiskasvanutest, isegi just 18aastaseks saanud noortest täiskasvanutest.

[24] Vt punkt 3.6 õiguse kohta individuaalsele hindamisele.

Lõigetes 3 ja 4 on reguleeritud toetavama ja kaitsvama laste kinnipidamise korra laiendamist neile, kes saavad kinnipidamise ajal täisealiseks (vähemalt kuni 21aastaseks saamiseni). Mõnes liikmesriigis on probleem selles, et koos lastega ühise majutuse pikendamine on tegelikult ette nähtud vaikimisi ega sõltu juhtumipõhisest hindamisest, milles võetaks arvesse nende laste parimaid huve, kelle juures noor täiskasvanut kinni peetakse. Teiste liikmesriikide õiguses nähakse ette, et noori täiskasvanuid hoitakse nii lastest kui ka teistest täiskasvanutest eraldi, kuid selle sätte tõlgenduse suhtes püsib õiguslik ebakindlus.

Lisaks täiskasvanutest eraldi majutamisele on vaja muid spetsiaalseid kaitse- ja toetusmeetmeid, et tagada laste heaolu ja taasintegreerumisvõime, eelkõige juhul, kui neid hoitakse eelvangistuses. Seetõttu on **artikli 12 lõikes 5** nõutud, et liikmesriigid võtaksid eelvangistuses olevate laste suhtes viies sisulises valdkonnas asjakohaseid meetmeid, mis tagavad muu hulgas, et laps saab tõhusalt kasutada oma õigust perekonnaelule regulaarsete külastuste ja kirjavahetuse kaudu oma vanemate, pereliikmete ja sõpradega. Sellised meetmed peaksid vajaduse korral hõlmama ka politsei poolt kinnipidamist, ja kui see on liikmesriigi õigusega ette nähtud, ka muid vabaduse võtmisega seotud olukordi.

Kõik liikmesriigid on võtnud meetmeid, sealhulgas kehtestanud õigusakte, mille eesmärk on vähemalt teataval määral tagada vabaduse võtmise ajal eelkõige laste tervise kaitse. Muud nõuded, näiteks laste usu- ja veendumusvabaduse austamise tagamine, täidetakse peamiselt usuvabaduse kaitset käsitlevate üldsätetega. Paljud liikmesriigid teatasid ka oma õiguse üldsätetest, milles on sätestatud õigus sellele, et igaüht koheldaks väärikalt ja kooskõlas kohaldatavate inimõiguste standarditega.

Paljudes liikmesriikides on riiklikud ülevõtmismeetmed direktiivis ette nähtud standardite saavutamiseks (osaliselt) ebapiisavad ühel järgmistest põhjustest: meetmed ei ole piisavalt konkreetsed või neid ei saa pidada direktiiviga ette nähtud õiguste ja standardite tagamisel tõhusaks; nende ulatus ei ole piisav, et hõlmata vajalikul määral kõiki direktiivis kindlaks määratud põhieesmärke või vabaduse võtmise vorme, või ei hõlma need kõiki lapsi, kellelt on võetud vabadus (direktiivi kohaldamisala mittevastava ülevõtmise tagajärg). Konsulteerimise käigus osutasid mitmed liikmesriigid ka täiendavate praktiliste rakendusmeetmete olemasolule, nagu vabatahtlikkuse alusel asjaomaste sotsiaal- või haridusasutuste pakutavate toetus- ja haridusprogrammide kehtestatus, ning mõned rõhutasid, et iga last koheldakse individuaalselt. Üldiselt leiti siiski, et enamik liikmesriike ei ole suutnud näidata, et nad on artikli 12 lõike 5 täielikult üle võtnud.

Samuti ei ole umbes pooled liikmesriigid võtnud erimeetmeid tagamaks, et lapsed, kellelt on võetud vabadus, saaksid vanemliku vastutuse kandjaga võimalikult kiiresti kohtuda, kuigi liikmesriigid peavad direktiivi **artikli 12 lõike 6** kohaselt vähemalt püüdma seda tagada.

### 3.12. Kriminaalasja õigeaegne ja hoolikas menetlemine (artikkel 13)

Direktiivi **artikli 13 lõigete 1 ja 2** kohaselt peavad liikmesriigid võtma kõik asjakohased meetmed tagamaks, et lapsi puudutavat kriminaalmenetlust toimetatakse kiireloomulisena ja nõuetekohase hoolsusega ning et lapsi koheldakse alati nende väärikust kaitsval viisil, mis vastab nende vanusele, küpsusele ja arusaamisvõimele ning võtab arvesse erivajadusi, sealhulgas võimalikke suhtlemisraskusi.

Nagu ka siis, kui on tegemist lastega, kellelt on võetud vabadus, leiab enamik liikmesriike, et nende nõuete täitmine on piisavalt tagatud liikmesriigi õiguse üldsätetega, näiteks põhiseaduslike põhimõtetega, mis nõuavad üksikisiku väärikuse austamist, ning kohaldatavate inimõiguste standarditega, sealhulgas ÜRO lapse õiguste konventsiooniga, mille on ratifitseerinud kõik ELi liikmesriigid.

### 3.13. Õigus eraelu puutumatuse kaitsmisele (artikkel 14)

Laste eraelu puutumatus kriminaalmenetluse ajal, sealhulgas kriminaaltoimikus sisalduvate isikuandmete kaitse, tuleks tagada parimal võimalikul viisil, et vältida muu hulgas häbimärgistamist, mis võib takistada nende taasintegreerimist ühiskonda. Selleks on laste kaitse nõue sätestatud direktiivi **artikli 14 lõikes 1**.

**Artikli 14 lõikes 2** on nõutud, et lastega seotud kohtuistungid oleks üldjuhul kinnised või oleks kohtutel või kohtunikel lubatud sellised kohtuistungid kinniseks kuulutada, samas kui **lõikes 3** on lisatud, et tuleb võtta asjakohased meetmed tagamaks, et küsitlemise audiovisuaalseid salvestisi ei levitata avalikult.

Kummagi sätte ülevõtmisel leiti vaid väiksemaid vastavusprobleeme ja seda mõnedes vähestes liikmesriikides. Siiski näib, et paljudes liikmesriikides ei laiene artikli 14 lõike 1 kohast laste üldist õigust eraelu puutumatusele ülevõtvate siseriiklike sätete kohaldamisala lastele, keda kahtlustatakse kuriteo toimepanemises, kuid keda pädevad asutused ei ole veel ametlikult nimetanud kahtlustatavaks või süüdistatavaks (või liikmesriigi kasutatav muu samaväärne mõiste). See on seotud direktiivi kohaldamisala ebaõige ülevõtmisega[25].

Igal juhul peavad liikmesriigid kooskõlas **artikli 14 lõikega 4** ning austades sõna- ja teabevabadust ning massiteabevahendite vabadust ja mitmekesisust julgustama ka meediat võtma eneseregulatsiooni meetmeid, et saavutada eraelu puutumatuse kohta direktiivis sätestatud normide eesmärgid.

Seetõttu ei ole enamik liikmesriike ametlikult teatanud selle sätte ülevõtmismeetmetest. Vastustes komisjoni konsultatsioonile praktiliste rakendusmeetmete teemal märkis aga üle kolmandiku liikmesriikidest, et meedia on vähemalt osaliselt seotud seadusandlike meetmetega, millega keelatakse kahtlustatavate või süüdistatavate laste isikuandmete, piltide või neist tehtud salvestiste levitamine. Seda täiendab eneseregulatsioon. Teised liikmesriigid märkisid, et nende õigussüsteemis järgib meedia oma tegevuses spetsiaalsete riiklike haldusasutuste suuniseid ja/või enda kehtestatud ja enda kontrollitavaid eetikakoodekseid, ilma et riik sekkuks.

### 3.14. Lapse õigus sellele, et teda saadab menetluse käigus vanemliku vastutuse kandja (artikkel 15)

Lastele lisatakse eraldi menetluslik tagatis, millega nähakse ette, et vanemliku vastutuse kandja saadab last kohtuistungil, nagu on sätestatud direktiivi **artikli 15 lõikes 1**, ning kooskõlas lõikega 4 ka menetluse muudes etappides, kui see on lapse parimates huvides ega kahjusta kriminaalmenetlust. Kui vanemlik vastutus sama lapse eest on rohkem kui ühel isikul, peaks lapsel, nagu on sätestatud põhjenduses 57, olema õigus sellele, et teda saadavad

[25] Vt punkt 3.1.

kohtuistungil kõik vanemliku vastutuse kandjad, välja arvatud juhul, kui see ei ole pädevate asutuste mõistlikele jõupingutustele vaatamata võimalik.

Enamik liikmesriike on selle õiguse kehtestanud, kuid mõned liikmesriigid piiravad selle kohaldamisala eranditega, mida ei ole direktiiviga ette nähtud. See on seotud ka direktiivi kohaldamisala ebaõige ülevõtmisega[26].

Enamik vastavusprobleeme ilmnes ülevõtmisel siiski teise sobiva täiskasvanu nimetamist käsitlevate normidega, mis on sätestatud lõigetes 2 ja 3 ning mis on sarnased direktiivi artiklis 5 sätestatud normidega.

Mõned liikmesriigid ei luba lapsel teist sobivat täiskasvanut kõigepealt ise nimetada. Teatavates liikmesriikides on pädevatel asutustel kaalutlusõigus jätta vanemliku vastutuse kandjad menetlusest eemale, ilma et nad peaksid tingimata tagama, et teine sobiv täiskasvanu nimetatakse neid asendama. See on peamiselt seotud sellega, et ei ole kasutusele võetud mõistet „teine sobiv täiskasvanu“, keda ei ole ühtlasi ametlikult määratud lapse tegelikuks eestkostjaks, näiteks õpetaja või pereliige, kellel ei ole seadusjärgset vanemlikku vastutust lapse eest.

Kui lapse õigust, et teda saadaks menetluses täiskasvanu, ei võeta nõuetekohaselt üle, võib sellel olla märkimisväärne negatiivne mõju lapse võimele kriminaalmenetlusest tegelikult aru saada ja tema suutlikkusele kasutada oma menetlusõigusi. Eelkõige võib juhtuda, et lapsed, keda direktiivi artikli 6 lõigete 6 või 8 kohaldamisel ei abista kaitsja, jäävad sobiva täiskasvanu kohalolekuga kaasnevast juhendamisest ja toetusest üldse ilma.

### 3.15. Lapse õigus viibida isiklikult kohtulikul arutelul ja sellel osaleda (artikkel 16)

**Artikli 16 lõikes 1** on meelde tuletatud lapse õigust viibida kohtulikul arutelul. Lisaks on selles nõutud, et liikmesriigid võtaksid ka kõik vajalikud meetmed, et võimaldada lapsel tulemuslikku osalemist, sealhulgas andes talle võimaluse olla ära kuulatud ja väljendada oma arvamust. Nagu on soovitatud põhjenduses 60, peaksid liikmesriigid soodustama laste kohalviibimist neid puudutaval kohtulikul arutelul, muu hulgas kutsudes neid sinna isiklikult ja saates kutse koopia vanemliku vastutuse kandja(te)le või muule sobivale täiskasvanule.

Kahes neist vähestest liikmesriikidest, mille õigus ei vasta täielikult nendele nõuetele, on sätestatud, et vähemalt osa kohtulikust arutelust võib teatavatel juhtudel toimuda ilma lapse füüsilise kohalolekuta.

Lisaks on **artikli 16 lõikes 2** sätestatud nõue, et juhul, kui lapse üle mõisteti kohut tagaselja, peab tal olema õigus uuele kohtulikule arutelule, mis võimaldab (uute) tõendite läbivaatamist, või muule tõhusale õiguskaitsevahendile kooskõlas direktiiviga (EL) 2016/343 ja selles sätestatud tingimustel. Üldiselt ei puuduta selliseid küsimusi reguleeriv riigisisene õigus konkreetselt lapsi, vaid seda kohaldatakse kõigi kahtlustatavate ja süüdistatavate suhtes. Sellega seoses tuleb märkida, et direktiivi (EL) 2016/343 asjakohaste sätete, nimelt artikli 8 (õigus viibida kohtulikul arutelul) ja artikli 9 (õigus uuele kohtulikule arutelule) ülevõtmisel

[26] Vt punkt 3.1.

oli ülevõtmise nõuetekohasusega probleeme vähemalt kuues liikmesriigis[27] ja nende liikmesriikide suhtes on algatatud rikkumismenetlus.

### 3.16. Õigus õigusabile (artikkel 18)

Lastel nagu täiskasvanutelgi, kes on kahtlustatavad või süüdistatavad, on õigus saada õigusabi, nagu on sätestatud direktiivis (EL) 2016/1919. Laste puhul on **artiklis 18** siiski sõnaselgelt nõutud, et õigusabi käsitlevas liikmesriigi õiguses ei oleks tagatud mitte ainult kõigi kahtlustatavate ja süüdistatavate õigus kaitsjale, vaid ka direktiivi artiklis 6 sätestatud õigus kaitsja tegelikule abile.

Vastavusprobleemid direktiivi (EL) 2016/1919 ülevõtmisel mõjutavad ka õigusabi andmist lastele. Neid liikmesriike, kes ei ole nõuetekohaselt üle võtnud direktiivi (EL) 2016/1919, loetakse automaatselt ka liikmesriikideks, kes on ebaõigesti üle võtnud käsitletava direktiivi artikli 18, välja arvatud juhul, kui ülevõtmisega seotud probleemid puudutavad üksnes täiskasvanud kahtlustatavaid või süüdistatavaid, sest õigusabi andmist lastele, kes on kahtlustatavad või süüdistatavad, reguleeritakse muude – direktiiviga (EL) 2016/1919 kooskõlas olevate – normidega. Mis puudutab direktiivi (EL) 2016/1919 osas esinevaid vastavusprobleeme, siis ei ole artikli 4 lõikes 5 õigusabi andmise ajastamise kohta sätestatud norme peaaegu üheski liikmesriigis üle võetud nõuetele vastavalt[28]. Kuna asjaomased liikmesriigid kohaldavad lastele antava õigusabi suhtes samu norme nagu täiskasvanute puhul, kujutavad need direktiivile (EL) 2016/1919 vastavusega seotud probleemid ka probleeme kõnealusele direktiivile vastavuse osas.

Nagu seoses direktiivi artikli 6 ülevõtmisega märgitud, ei näe kõik liikmesriigid kaitsja abi, sealhulgas õigusabi pakkuva kaitsja määramist, ette alates direktiiviga ette nähtud varaseimast ajast. See on seotud ka direktiivi kohaldamisala ebaõige ülevõtmisega[29].

Kuigi kaitsja abi on kohustuslik, peavad õigusabi saavad lapsed need kulud mõnes liikmesriigis teatavatel asjaoludel ka tagasi maksma. Nagu on rõhutatud direktiivi (EL) 2016/1919 rakendamisaruandes,[30] võimaldavad pooled liikmesriigid üldjuhul kulude sissenõudmist süüdimõistva kohtuotsuse korral või juhul, kui kriminaalmenetlus lõpetatakse asjaolude tõttu, mis ei vabasta isikut süüst, näiteks hagi aegumise tõttu. Mõnel juhul kaetakse need kulud asjaomase isiku majanduslikust/finantsolukorrast olenemata.

### 3.17. Õiguskaitsevahendid (artikkel 19)

Harta artiklis 47 sätestatud õigus tõhusale õiguskaitsevahendile on põhiline menetlusõigus. **Artiklis 19** on seetõttu nõutud, et lastel oleks liikmesriigi õiguses ette nähtud tõhus õiguskaitsevahend, kui rikutakse nende direktiivist tulenevaid õigusi. Nende

[27] Belgia (INFR(2023)2094), Bulgaaria (INFR(2023)2093), Horvaatia (INFR(2023)2092), Ungari (INFR(2023)2141), Läti (INFR(2023)2140), Poola (INFR(2024)2034).

[28] Vt komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile ja nõukogule Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919 (milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses) rakendamise kohta (COM/2023/44 final).

[29] Vt punkt 3.1.

[30] Samas.

õiguskaitsevahendite vormi kehtestab iga liikmesriik vastavalt oma menetlusautonoomiale. See säte on liikmesriikide õigusesse väga hästi üle võetud. Kõik liikmesriigid on kehtestanud vähemalt mingis vormis õiguskaitsevahendi juhuks, kui rikutakse lapse direktiivist tulenevaid õigusi.

### 3.18. Koolitus (artikkel 20)

Selleks et tagada, et direktiivi rakendatakse ja kohaldatakse kooskõlas selle nõuete ja eesmärkidega, on äärmiselt oluline nende kutsealade esindajaid, kes kriminaalmenetluse käigus lastega kokku puutuvad, tulemuslikult ja pidevalt koolitada sellistes valdkondades nagu laste õigused, asjakohased küsitlemismeetodid, lastepsühholoogia ja suhtlemine lapsele kohandatud keeles. Seetõttu sätestatakse artiklis 20 nõuded peamiste osalejate asjaomasele koolitusele. Nende nõuete ülevõtmisel erineb lähenemisviis liikmesriigiti oluliselt.

**Lõikes 1** on nõutud, et liikmesriigid tagaksid, et nii õiguskaitseasutuste kui ka kinnipidamisasutuste töötajad, kes tegelevad lastega seotud juhtumitega, saavad sellist erikoolitust, mida neil on lastega suheldes vaja. Siiski suurendab kvaliteedikontrolli mehhanismile alluvate hästi toimivate koolitusraamistike puudumine paljudes liikmesriikides vastavusprobleeme. Mõned liikmesriigid on direktiivis sätestatud nõuded üle võtnud üksnes kas õiguskaitseasutuste või karistusasutuste töötajate koolitamiseks. Paljudes liikmesriikides on asjakohastel koolitustel osalemise vabatahtlik. Samuti näib, et pakutavate koolituste sageduses on suuri erinevusi. Konsulteerimise käigus kinnitasid mõned liikmesriigid, et koolitusi pakutakse vaid vajaduspõhiselt asutusesisese hindamise põhjal, samas kui teised on kehtestanud korrapärased koolitustsüklid. Sellele on tähelepanu juhtinud ka Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet[31]. Lisaks on sidusrühmadega peetud konsultatsioonid toonud esile pakutavate koolituste kvaliteedi võimalikud puudused. Lastega seotud kriminaalmenetlustes osalevate kohtunike ja prokuröride suhtes peavad liikmesriigid **lõike 2** kohaselt vähemalt võtma asjakohaseid meetmeid tagamaks, et neil on eripädevus või tõhus juurdepääs erikoolitusele.

Sellised „asjakohased meetmed“ ei piirdu tingimata seadusandlike meetmetega ning peaksid igal juhul austama kohtute sõltumatust ja kohtusüsteemi korralduse erinevusi liikmesriikides, samuti kohtunike ja prokuröride koolitamise eest vastutavate isikute, näiteks sõltumatute riiklike õigusalase koolituse instituutide rolli. Enamik liikmesriike, kus kehtivad õiguslikud nõuded kohtunike ja prokuröride koolitamiseks, jättis need normid seetõttu väga üldiseks ja juhtis tähelepanu täiendavatele praktilistele rakendusmeetmetele, sealhulgas sõltumatute asutuste võetud meetmetele, mis puudutavad kohtutöötajate koolitamist ja eneseregulatsiooni.

Liikmesriikides, kus puuduvad prokuröride ja kohtunike koolitust reguleerivad õigusnormid, on kehtestatud mitmesugused erinevad rakendusraamistikud, mille aluseks on enamasti praktilised rakendusmeetmed. Konsulteerimise käigus märkis kaks liikmesriiki, et nende õigussüsteemis on alaealiste jaoks eraldi kohtud ja prokuratuurid. Sealsetele ametikohtadele võib ametisse nimetada ainult neid kohtunikke ja prokuröre, kes on omandanud eriteadmised

[31] Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti uuring (2022), „Children as suspects or accused persons in criminal proceedings — procedural safeguards“ (Lapsed kahtlustatavate või süüdistatavatena kriminaalmenetlustes – menetluslikud tagatised), kättesaadav aadressil https://fra.europa.eu/de/publication/2022/children-criminal-proceedings.

koolitusel, mida pakuvad kohtunikele ja prokuröridele asjaomased koolitusasutused. Lisaks on liikmesriike, kus spetsiaalsed koolitusasutused pakuvad erikoolitust, kuid see näib vähemalt mõnedele asjaomastele õigusala töötajatele olevat ainult vabatahtlik. See ei ole tingimata piisav tagamaks, et kõik asjaomased õigusala töötajad tegelikult ka saavad erikoolitust.

**Lõike 3** kohaselt tuleb võtta ka asjakohaseid meetmeid, et vähemalt edendada erikoolituse pakkumist kaitsjatele, kes tegelevad lastega seotud kriminaalmenetlustega, võttes loomulikult arvesse vajadust austada õiguselukutse esindaja sõltumatust ja kaitsjate koolitamise eest vastutavate osalejate, näiteks riiklike advokatuuride rolli.

Sellele küsimusele antud vastustes märkisid mõned liikmesriigid, et nad rahastavad riiklikke advokatuure, et hõlbustada advokaatide asjakohast koolitamist lapsesõbralike õigusemõistmise meetodite alal ja/või nõuda, et advokaadid, kes soovivad enda kandmist lastele õigusabi andvate juristide nimekirja, oleksid läbinud erikoolituse. Enamik liikmesriike märkis siiski, et nende õigussüsteemis reguleerivad ja pakuvad koolitust ainuüksi riiklikud advokatuurid ning et riik ei sekku sellesse valdkonda.

Lisaks kutsutakse **lõikes 4** liikmesriike üles toetama algatusi, mis võimaldavad lastele tugi- ja taastava õiguse teenuseid osutavatel isikutel saada piisavat koolitust ning järgida ametialaseid standardeid erapooletuse, austuse ja professionaalsuse osas. See tuleks saavutada liikmesriikide avalike teenuste või lapsi toetavate organisatsioonide rahastamise kaudu.

Konsulteerimise käigus esitasid mõned liikmesriigid teavet praktiliste rakendusmeetmete ja olemasolevate struktuuride kohta, millega hõlbustatakse laste toetamise ja taastava õiguse spetsialistide koolitamist. Vastuvõetud meetmete hulka kuuluvad muu hulgas järgmised: spetsiaalsete koolitusasutuste/-programmide loomine; asjakohast koolitust ja suuniseid pakkuvate kodanikuühiskonna organisatsioonide rahastamine; nõue, et kõik lastega töötavad spetsialistid osaleksid kutsekvalifikatsiooni omandamise osana lapse õiguste alasel baaskoolitusel, ning kohtusüsteemi liikmetele riigi rahastusega pakutavate koolituskursuste avamine teiste kutsealade esindajatele, eelkõige kriminaalhooldusametnikele ja vahendusmenetlusi juhtivatele spetsialistidele.

### 3.19. Andmete kogumine (artikkel 21)

Direktiivi tulemuslikkuse jälgimiseks ja hindamiseks on vaja koguda asjakohaseid andmeid. Seega pidid liikmesriigid **artikli 21** kohaselt 11. juuniks 2021 ja pärast seda iga kolme aasta järel komisjonile saatma kättesaadavad andmed direktiivis sätestatud õiguste rakendamise kohta.

Kooskõlas põhjendusega 64 peaks need hõlmama õigus- ja õiguskaitseasutuste registreeritud andmeid ning vastavalt võimalusele tervishoiu- ja sotsiaalteenistuste kogutud haldusandmeid direktiivis sätestatud õiguste kohta, eelkõige selliste laste arvu, kellele anti võimalus kasutada kaitsja abi, läbi viidud individuaalsete hindamiste arvu, audiovisuaalselt salvestatud küsitlemiste arvu ning selliste laste arvu, kellelt võeti vabadus.

Andmeid on edastanud rohkem kui kaks kolmandikku liikmesriikidest. Isegi kui andmed edastati, olid need harva nii põhjalikud, kui on direktiiviga ette nähtud. Seepärast peaksid liikmesriigid niivõrd kui võimalik oma andmekogumistavasid direktiiviga kohandama.

### 3.20. Kulud (artikkel 22)

Lisaks reguleeritakse direktiiviga selliste täiendavate menetluskulude jaotamist, mis tulenevad direktiivi artiklis 7 sätestatud individuaalse hindamise õiguse kohaldamisest, artiklis 8 sätestatud õigusest arstlikule kontrollile ja artiklis 9 sätestatud õigusest küsitlemise audiovisuaalsele salvestamisele. **Artikli 22** kohaselt peavad need kulud menetluse tulemusest olenemata alati kandma liikmesriigid, välja arvatud arstliku kontrolli õiguse kohaldamise kulud, mis on kaetud tervisekindlustusega.

See, et sellised kulud kannab riik, ei ole siiski väiksel arvul liikmesriikides sõnaselgelt tagatud, samas on ka liikmesriike, mille õiguses on suisa konkreetselt sätestatud, et üldiselt või vähemalt juhul, kui laps mõistetakse süüdi, kannab ta vähemalt osa kuludest. Sellistes liikmesriikides paneb see lastele ja lõpptulemusena nende vanemliku vastutuse kandja(te)le põhjendamatu rahalise koormuse ning kujutab endast vastavusprobleemi.

### 3.21. Ülevõtmine (artikkel 24)

**Artikli 24 lõige 1** kohustab liikmesriike võtma meetmeid direktiivi ülevõtmiseks ja teavitama nendest komisjoni. Samuti on selles nõutud, et kui liikmesriigid need meetmed vastu võtavad, lisavad nad nendesse või nende ametliku avaldamise korral nende juurde viite direktiivile. Sellist sätet nimetatakse ka „vastastikuse seose klausliks“. Selle eesmärk on tagada ülevõtmismeetmete piisav avalikustamine ja võimaldada asjaomastel isikutel kindlaks teha oma õiguste ja kohustuste ulatus konkreetses valdkonnas, mida reguleerib liidu õigus, nagu see on liikmesriigi õigusesse üle võetud[32].

Tingimusel et liikmesriigid võtavad vastu konkreetse ülevõtmismeetme (*acte positif de transposition*), mis viitab sõnaselgelt direktiivile, võivad nad viitamise viisi ise valida. Eelkõige juba kehtivate õigusaktide puhul võib see olla näiteks liikmesriigi ametlikus väljaandes avaldatud konkreetne õigusakt, kus on üheselt märgitud kehtivad õigus- ja haldusnormid, millega asjaomase liikmesriigi hinnangul on direktiiv üle võetud. Seega ei ole tingimata vaja teha seadusandlikke muudatusi. Kui aga ei ole võetud meetmeid, et tagada viide direktiivile, võib komisjon asjaomased meetmed ülevõtmismeetmetena tagasi lükata.

Esialgu oli direktiivi vastastikuse seose klausli täielikult rakendanud ainult kolm liikmesriiki. Enamik teisi liikmesriike on selle nõude täitnud ainult siis, kui tegemist on direktiivi ülevõtmiseks vastu võetud uute meetmetega, kuid nad pole seda teinud juba kehtivate õigusaktide puhul, ning mõnedel vähestel liikmesriikidel on see nõue üldse rakendamata. Sellest tulenevalt tõstatati vastastikuse seose klausli nõuetekohase rakendamise puudumine asjaomase 22 liikmesriigi suhtes algatatud rikkumismenetlustes.

Pärast arutelusid liikmesriikidega tegi komisjon 30. aprillil 2024 ettepaneku rakendada üheaastast katseetappi, mille jooksul vastastikuse seose klausliga nõutud riiklikud ülevõtmismeetmed avaldataks ametlikult EUR-Lexis. Katseetapi lõpus hindab komisjon tulemusi ja liikmesriikide tavasid. Kui leitakse, et katseetapp ei andnud nõutud tulemusi, jätab komisjon endale õiguse jätkata vastastikuse seose klauslitest tulenevate kohustuste täitmise tagamist. Kui liikmesriigid on nõustunud hüperlinkide ja/või dokumentide

[32] Euroopa Kohtu 27. veebruari 2003. aasta otsus komisjon *vs*. Belgia, C-415/01, EU:C:2003:118, punkt 21.

avaldamisega otse EUR-Lexis, siis käimasolevates kohtueelsetes menetlustes esitatud kaebusi ega järelepärimisi vastastikuse seose klauslite nõuete täitmise kohta (edasi) ei menetleta.

Hoolimata EUR-Lexi selgetest eelistest juurdepääsetavuse mõistes, on liikmesriikidel õigus sellest avaldamismeetodist loobuda, kui nad kohustuvad oma riiklikes ülevõtmismeetmetes direktiividele süstemaatiliselt ja otse viitama või avaldama sellekohased riiklikud ametlikud teated nii enne kui ka pärast asjaomase direktiivi vastuvõtmist vastu võetud siseriiklike õigusaktide kohta.

## 4. DIREKTIIVI ARTIKLI 6 KOHALDAMINE

Lisaks direktiivi artikli 6 ülevõtmise üldisele hindamisele kohustus komisjon andma aru ka selle sätte kohaldamisest. Nagu on märgitud käesoleva aruande sissejuhatuses, konsulteeris komisjon sel eesmärgil liikmesriikidega ning palus neil esitada asjakohase teabe ja statistika. Liikmesriikidel paluti esitada teavet/andmeid oma tavade / praktilise korra kohta seoses järgmisega:

(a) lõike 4 punktis a sätestatud õigus kohtuda enne küsitlemist kaitsjaga;
(b) lõike 4 punktis a ja lõikes 5 sätestatud normid suhtluse konfidentsiaalsuse kohta;
(c) lõikes 6 sätestatud võimalus teha proportsionaalsusel põhinev erand ja lõikes 8 sätestatud ajutiste erandite võimalus;
(d) lõikes 7 sätestatud normid küsitlemise edasilükkamise kohta ning
(e) asjaomane kohtupraktika.

Saadi alljärgnevat tagasisidet.

**Esiteks, mis puudutab õigust enne küsitlemist kaitsjaga kohtuda ja suhelda**, siis teatasid kõik liikmesriigid peale kahe, et nende õiguses ei ole selliseks suhtlemiseks ette nähtud minimaalset/maksimaalset ajavahemikku. Enamik liikmesriike märkis, et praktikas antakse lastele ja nende kaitsjatele mõistlikkuse piires vajalik aeg. Enamikul juhtudel kestavad sellised konsultatsioonid väidetavalt umbes 30 minutit.

Mõnes liikmesriigis on konsultatsioon siiski põhimõtteliselt piiratud 30 minutile ja seda kestust saab pikendada üksnes põhjendatud taotluse korral. Kord, millega kehtestatakse lastele kaitsjaga konsulteerimise üldine kestus, ei ole iseenesest direktiiviga vastuolus. Siiski tuleb tagada, et praktikas rahuldatakse kestuse pikendamise taotlus alati, kui see on vajalik õiglase menetluse tagamiseks, eelkõige juhul, kui laps võib vajada oma kaitsjaga rohkem aega, näiteks suhtlemisraskuste tõttu.

Mõne liikmesriigi puhul näitab esitatud teave ka seda, et nad ei taga lapsele alati võimalust kaitsjaga konsulteerimiseks kaitsjaga isiklikult kohtuda. Nendes liikmesriikides toimuvad konsultatsioonid vähemalt mõnel juhul ainult telefoni teel. See tava ei ole põhimõtteliselt kooskõlas direktiivis sätestatud õigusega kaitsjaga kohtuda, sest kohtumine tähendab, et kaitsja peab füüsiliselt kohal viibima. Kas see võiks teatavatel juhtudel olla lapse parimatest huvidest lähtudes õigustatud, vajab edasist hindamist.

**Teiseks, mis puudutab lõike 4 punkti a ja lõike 5 kohaste lapse ja tema kaitsja vahelise suhtluse konfidentsiaalsust käsitlevate normide kohaldamist**, teatasid kõik vastanud liikmesriigid, et lapse ja tema kaitsja vaheliste konsultatsioonide konfidentsiaalsus on alati

tagatud. Enamik neist märkis, et juhul, kui lapselt on politsei poolt kinnipidamise või eelvangistuses viibimise ajal võetud vabadus, siis antakse sel eesmärgil nende kasutusse eraldi ruumid.

Siiski näib, et vähemalt kaks liikmesriiki lubavad neid ruume visuaalselt jälgida. Kuigi direktiiv ei välista seda tava sõnaselgelt, võib tekkida probleeme, kui õiguslikult konfidentsiaalsed dokumendid või muud materjalid, mida laps ja tema kaitsja sellise konsulteerimise käigus läbi vaatavad, on seda jälgivale isikule (isikutele) selgelt nähtavad.

**Kolmandaks, direktiivi lõigetes 6 ja 8 sätestatud erandite kohaldamise kohta** märkisid mõned vastanud liikmesriigid, et nende õigussüsteemis ei ole sellist erandit ette nähtud. Need liikmesriigid, kes leiavad, et neil on see ette nähtud, märkisid, et puuduvad andmed selle kohta, mis arvul juhtumite puhul erandit kohaldati, või nad lihtsalt ei esitanud andmeid. Üks liikmesriik teatas, et erandivõimalus on nende õigussüsteemis olemas, kuid seda ei ole veel kohaldatud.

Samuti paluti liikmesriikidel märkida riiklik ametiasutus, kes vastutab lõikes 6 nõutud hindamise eest, et teha kindlaks, kas erand direktiivi nõuetest kaitsja abi kohta on proportsionaalne ja kooskõlas lapse õigusega õiglasele kohtulikule arutamisele ja tema kaitseõiguse tõhusa kasutamisega. Sellele küsimusele vastas enamik liikmesriike, et vastutav asutus on see asutus, kes kavatseb küsitlemise või muu uurimistoimingu läbi viia (tavaliselt politsei), või asutus, kes vastutab menetluse eest üldiselt (tavaliselt prokurör või eeluurimiskohtunik kohtueelses etapis, olenevalt õigussüsteemist). Väike arv liikmesriike nõuab õigusasutuselt alati asjakohase hindamise läbiviimist.

Jääb siiski ebaselgeks, kas kõikidel juhtudel, kui vastutav asutus on õiguskaitseasutus, peab erandi kohaldamise otsuse olenevalt asjaoludest heaks kiitma kas prokurör või eeluurimiskohtunik või kas see on kohtumenetluse etapis võimalik kohtus läbi vaadata. See oleks oluline, et tagada tõhus õiguskaitsevahend erandi tegemise võimaluse võimaliku kuritarvitamise korral ja ideaaljuhul ka sellise kuritarvitamise ennetamiseks.

Sisuliselt samad vastused saadi direktiivi **lõikes 8** sätestatud ajutise erandi kohaldamise kohta esitatud küsimusele. Kohaldamissageduse kohta andmeid ei esitatud ja jääb ebaselgeks, kas õiguskaitseasutuse otsus erandi kohaldamise kohta on alati võimalik kohtus läbi vaadata.

**Neljandaks, mis puudutab lõike 7 kohaste küsitlemise edasilükkamist käsitlevate normide kohaldamist**, siis peaaegu pooled liikmesriigid andsid teavet selle kohta, kuidas tõlgendatakse artikli 6 lõikes 7 kasutatud mõistet „mõistlik ajavahemik“ nende siseriiklikus õiguses.

Enamik neist ei ole seda mõistet oma õiguses sõnaselgelt määratlenud, vaid pigem lubavad pädevatel asutustel seda tõlgendada juhtumipõhiselt ja võttes arvesse juhtumi konkreetseid asjaolusid, eelkõige seda, kas lapselt on võetud vabadus või mitte.

Mõned liikmesriigid on siiski märkinud, et lapse valitud kaitsja kohale ilmumiseks antavale ajale on seatud konkreetsed piirangud. Need ulatuvad ühest tunnist kuni kolme päevani (juhul, kui lapselt ei võeta vabadust ja viivitus uurimist eeldatavasti ei kahjusta).

Nagu on rõhutatud arutelus artikli 6 lõike 7 ülevõtmise üle, ei määratleta direktiivis „mõistliku ajavahemiku“ mõistet. Komisjon leiab siiski, et seda tuleks tõlgendada kui „nii kaua, kuni kaitsja saabumine aega võtab“, milles lähtutakse sellest, et selgelt liialdatud või

põhjendamatute viivituste korral on liikmesriigil lubatud määrata konkreetse toimingu ajaks teine, tööl olev kaitsja.

**Seoses liikmesriikide asjaomase kohtupraktikaga, milles on käsitletud artikli 6 kohaste lapse õiguste rikkumist, eelkõige seoses lõigetes 6 ja 8 ette nähtud erandite võimaluste kohaldamisega**, märkisid liikmesriigid, et nad ei ole sellistest juhtumitest teadlikud ja/või ei säilita sellist statistikat. Seetõttu ei olnud komisjonil võimalik hinnata, mil määral võis artikli 6 sätetega esineda vastavusprobleeme või kui sageli neid võis esineda.

## 5. JÄRELDUS

Direktiivi eesmärk on igakülgselt tugevdada ja täiendada kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi, et anda neile tegelik ja tõhus võimalus täielikult mõista ja jälgida nende vastu algatatud menetlusi ning kasutada oma õigust õiglasele kohtulikule arutamisele. Niisiis on direktiiviga tehtud märkimisväärseid edusamme, et tagada õiguskaitse võrdne kättesaadavus kogu ELis ühele kõige haavatavamale kahtlustatavate ja süüdistatavate kategooriale. Selle positiivse mõju potentsiaal ei laiene mitte ainult liikmesriikide suuremale vastastikusele usaldusele üksteise õigussüsteemide vastu, vaid ka korduvkuritegevuse ennetamisele ning laste sotsiaalse rehabilitatsiooni ja taasintegreerimise edendamisele.

Aruandes rõhutatakse siiski, et mõnes liikmesriigis esineb endiselt direktiivi põhisätetele vastavusega seotud probleeme. See puudutab eelkõige direktiivi riiklikke rakendusmeetmete kohaldamisala ning peamiste sisuliste sätete (sealhulgas teabe saamise õiguse, kaitsja abi, individuaalse hindamise õiguse ning vabaduse võtmise määramise ning vabaduse võtmise korral kohtlemise kohta) ülevõtmist. Käesoleva aruande jaoks kogutud teabe põhjal näib, et vastavusprobleeme esineb ka direktiivi artikli 6 kohaldamisel, eelkõige küsitlemise edasilükkamise normide ning enne küsitlemist kaitsjaga kohtumise ja temaga suhtlemise õiguse osas.

Komisjon jätkab esmajärjekorras neid rikkumismenetlusi, mis on algatatud direktiivi puuduliku ülevõtmise tõttu, ning hindab jätkuvalt liikmesriikide vastavust direktiivile. Vajaduse korral võtab komisjon kõik asjakohased meetmed, et tagada kogu ELis vastavus direktiivi sätetele.